

SMJEŠTAJ MUTILE I FAVERIJE (*Liv.*, 41, 11, 7) U SVJETLU TOPOGRAFIJE JUŽNE ISTRE

UDK 904 (398) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 5.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Robert Matijašić

HR-52100 Pula

Odsjek za povijest

Filozofskog fakulteta u Puli

I. Matetića Ronjgova 1

e-mail: rmatijas@mapef.pefpu.hr

Topografija južne Istre prema Livijevu tekstu na kraju prapovijesti i početku rimskoga doba uključuje uz Nezakcij, još dva utvrđena naselja: Mutilu i Faveriju. Dok je Nezakcij krajem XIX. stoljeća prepoznat u Vizačama kod Vulture, a Mutila se smješta na područje današnjeg Medulina, o Faveriji je postojalo nekoliko pretpostavki: Mutvoran kod Krnice, Pomer kod Medulina, pa čak i Čepić kod Boljuna ispod Učke. Tvrdeći da su sva tri Livijeva naselja svakako u južnoj Istri, i da su sva tri imala važnu vojničku ulogu a ratovima između Rimljana i Histra, u tekstu se pokazuje da je Faverija mogla biti na mjestu antičke Pule, ili pak negdje drugdje oko pulskog zaljeva, jer je to bila najbolje zaštićena luka od svih drugih u južnoj Istri, s jakim izvorom pitke vode, dakle sa svim elementima koje su i Rimljani iskoristili za osnutak kolonije.

Ključne riječi: Istra, Faveria, Mutila, Nesactium, Pola, topografija

Među problemima povijesne topografije Istre koji još nisu na zadovoljavajući način riješeni, jedno od najvažnijih mjesta predstavlja ubikacija Livijevih toponima *Mutilla et Faveria*, gradina koje se spominju u kontekstu rimskog osvajanja Istre 177. godine pr. Kr. (*Duo deinde oppida, Mutilla et Faveria, vi capta et deleta*: *Liv.*, 41, 11, 7), dakle na prijelazu prapovijesnog u povijesno doba. Poslije kratkog pregleda dosadašnjih mišljenja, predložiti ćemo jedan mogući novi pogled na ovo pitanje, kao prilog problemu kojega bez nekog senzacionalnog nalaza neće nikada biti moguće sa sigurnošću riješiti. Kako se i dr. Marin Zaninović, moj profesor i mentor, u više navrata u objavljenim radovima doticao niza povijesno-topografskih pitanja sjevernog Jadrana u ranoj antici, to mi je zadovoljstvo i na ovaj se način pridružiti iskazivanju mu zahvalnosti za dugogodišnji plodan rad (i za sve što sam od njega naučio).

Spomenuta Livijeva rečenica postala je jednim od općih mjesta istarske historiografije antike. Njome autor, u sklopu dugog i iscrpnog opisa tzv. II. histarskoga rata 178. – 177. god. pr. Kr. (*Liv.* 41, 1 - 41, 13) nakon opisa opsade i osvajanja Nezakcija na kraju toga rata (*Liv.*, 41, 11, 1-7), kratko dodaje da su "potom još dva grada na juriš zauzeta i razorena: *Mutilla i Faveria*"

(prijevod dr. Mate Križmana, u Križman 1997: 224). Za razliku od Nezakcija, *Mutilla i Faveria* u drugim se izvorima antike i poslijeantičkog razdoblja više ne javljaju, pa se njihov smještaj tražio na više mjesta. Na taj način, za pokušaj ubikacije ostaju samo jezikoslovna prosudba i kontekstualizacija podataka prema drugim poznatim vijestima.

Cjelinu 11. poglavlja 41. knjige čitatelj će naći kako a standardnim izdanjima Livijeva teksta (Teubner, 1912; Loeb, 1938), tako i u Križmana s hrvatskim prijevodom i iscrpnim bilješkama (Križman 1997: 220-227). Stoga je ovdje dovoljno samo sažeti njezin sadržaj: Livije detaljno opisuje podsjedanje gradine a Nezakciju, ali rimska je vojska uspjela slomiti obranu tek poslije skretanja toka vode koja je gradini davala vodu; na to su stanovnici ubijali žene i djecu, te sebe, da ne bi pali a rimsko zarobljeništvo, a i kralj Epulon slijedio je njihov primjer. Na ovome mjestu stoji potom rečenica navedena a uvodu: *Duo deinde oppida, Mutilla et Faveria, vi capta et deleta*. Ona istovremeno zaključuje cijeli Livijev diskurs o tom ratu koji se bio protegao tijekom dvije uzastopne godine, od 178. do 177. pr. Kr., i koji je započeo kod Aquileje, a završio kod Nezakcija, *Mutile i Faverije*.

Sljedeći odlomak istoga poglavlja (Liv. 41, 11, 8-10) svojevrsni je zaključak cijele epizode tzv. drugoga histarskog rata: plijen je bio veći od očekivanog, a u roblje je prodano 5.632 osoba. I onda: *Histria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est, omnesque undique populi obsidibus datis in dicionem venerunt* (Liv., 41, 11, 9). Nakon razorenja onih triju gradova i kraljeve smrti, cjelokupna je Istra smirena; sva su plemena odasvud predala taoce i priznala rimsku vlast, prijevod Križman 1997: 226). Poslije toga u posljednjoj rečenici poglavlja Livije kaže da su “pod kraj istarskoga rata stali Liguri održavati ratne skupove”, i to predstavlja prijelaz prema drugim epizodama Livijeve priče. Ipak, Istra se za istu godinu još nekoliko puta javlja u narednim poglavljima: Senat određuje dvodnevnu zahvalnicu povodom događaja u Istri (41, 12, 4); konzul slavi trijumf poslije pobjeda u Istri i u Liguriji (41, 13, 6-8); poslije svečane povorke u Rimu, savezničke se jednice rimske vojske iz predostrožnosti vraćaju u Istru (41, 14, 6).

Ključnim za moguće određivanje smještaja Mutile i Faverije držimo činjenicu da Livije sva tri naselja, tri gradine (*Nesactium, Mutila, Faveria*) stavlja na istu razinu značaja, iako Nezakciju pripada neupitna prednost posljednjeg uporišta kralja Epulona i glavnine njegove vojske. Ipak, ako su Mutila i Faverija “na juriš zauzeta i razorena”, znači da su Histri i u njima pružili otpor. Odnosno, ako su u njima Histri pružili otpor, to može značiti da su položaji ta dva naselja (kao i Nezakcija) imali određenu vojničku vrijednost. I po drugoj navedenoj Livijevoj rečenici (*Histria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est*) razabire se da su sve tri gradine bile sličnoga općega značaja, kako za branitelje tako i za napadače: Istra je pokorena zahvaljujući razorenju sve tri, a ne samo Nezakcija. Naravno, Epulon je samo jednu mogao odabrati za svoje posljednje uporište, pa je zato i težište Livijeve naracije na toj epizodi koja ima gotovo dramatske osobine.

Prije nastavka obrazloženja mogućega smještaja Livijevih gradina Mutila i Faveria, moramo se ukratko osvrnuti na povijest dosadašnjih mišljenja o njihovu smještaju. Kako se tekst Tita Livija proučavao već od XVI. stoljeća, cjelokupna je istarska lokalna historiografija od njezinih prvih početaka u XVIII. stoljeću znala za taj problem, jer se u toponimima Mutile i Faverije nisu mogli prepoznati tada postojeći ili poznati nazivi naseljenih mjesta. Ova dva toponima spominje samo Tit Livije u Augustovo doba, a prema podacima iz sredine II. stoljeća pr. Kr., a u kasnijim se vrelima bilo koje vrste više nikada u prepoznatljivom obliku ne javljaju, pa je to dalo uzleta i mašti lokalnih korografa i svakojakim mišljenjima koja su često bila povezana s kampanilizmom autora (istim lokalpatriotskim osjećajima do kraja XIX. stoljeća rješavalo se i pitanje ubikacije Nekacija).

Tradicija o identifikaciji Mutila = Medulin potječe iz XVI. stoljeća: već je Pietro Coppo smatrao Medulin histarskim gradom čije uništenje spominje Livije: (*Medolin*) ... *fo anticamente: come dice Plinio chiamata Metulin. fo destruta come hauemo ditto da Romani fa hora da*

cerca (Jurkić 1980: 8-9). Od Coppa priču prenosi Prospero Petronio 1681. godine: *...fece credere al Coppo essere quivi stato quella antica Mutila che fu destrutta dalli Romani* (Petronio 1876: 257; Jurkić 1980), a tradiciju su u XIX. stoljeću obnovili Pietro Kandler i Carlo De Franceschi koji su pokušali određenije argumentirati smještaj Mutile u današnji Medulin, odnosno Faverije u današnji Mutvoran.

Jedan od prvih koji je mislio da može i argumentima pokušati potkrijepiti svoje mišljenje o Mutili i Faveriji bio je Pietro Kandler, tršćanski polihistor (1804.-1872.), kojemu je *Mutila* svakako bio Medulin, a *Faveria* Mutvoran ili Krnica na sjeveroistoku pulskoga kolonijskog agera (Kandler 1876a: 135). Na drugome mjestu kaže da je *Faveria* bila na moru u Krničkoj luci, a da je kasnije to upravno središte prešlo u Mutvoran, jer osim toga tvrdi da je *Faveria* (Mutvoran) nastavila postojati kroz antičko i kasnije doba (Kandler 1876b: 139; *“luna fu in Medolino né piú rivisse (...); a Faveria che stava al mare al porto di Carnizza, fu poi surrogato Monte Mariano, al quale il Consiglio di Pola mandava Governatore”*). Naposljetku, Carlo De Franceschi sazeo je sva dotadašnja mišljenja (De Franceschi 1876: 141-146). Prema njemu, *Mutila* se smještala na područje Milja (Muggia kod Trsta), dok su Valvasor, Schönleben i Kof bili nositelji tradicije koja je do početka XIX. stoljeća *Faveriju* smještala kod Čepića, između Kršana i Šušnjevice (... *dove furono rinvenute antichità romane, dovendosi ritenere che anche Faveria e Mutila dopo distrutte venissero al pari di Nesazio riediificate*; De Franceschi 1876: 143). Razlozi takvom smještaju nisu, u De Franceschijevoj predočenoj argumentaciji, dovoljno jaki, mogu se čak odnositi na nekoliko desetaka lokaliteta mogućih *Faverija* u Istri. Carlo Marchesetti kao mogućnost za smještaj *Faverije* spominje, osim Mutvorana, još i gradinu na Svetici (Monte Madonna) kod Šišana (Marchesetti 1903: 193).

U XIX. stoljeću oblikovane su dakle dvije glavne (ozbiljnije) teorije za smještaj *Faverije* (Čepić ili Mutvoran, odnosno Krnica i Krnička luka), te jedna za *Mutulu*, a to da je današnji Medulin. Nova istraživanja i prosudbe na početku XX. stoljeća dovele su i do pojave novih, svježih ideja. Najprije se pitanjima antičkog zemljopisa i topografije Istre pozabavio Anton Gnirs (Gnirs 1902), a potom je Georg Veith napisao detaljnu monografiju o vojno-topografskim problemima tzv. drugog histarskog rata (Veith 1908). Dok u tim djelima u pitanje ne dovode identifikaciju *Mutile* s *Medulinom*, oni za *Faveriju* predlažu *Pomer*, priobalno mjesto nedaleko od *Medulina*, u istom velikom i plitkom zaljevu (usp. Križman 1997: 225, bilj. 200).

Većina spomenutih istraživača najviše se oslanjala na dva najvažnija kriterija: postojanje arheoloških tragova iz rimskoga doba s jedne strane, te glasovni prizvuk s druge strane. U svezi s potonjim kriterijem, kako niti jedan od njih po struci nije bio jezikoslovac, naravno da je taj dio argumentacije ostao izvan okvira znanstvenoga promišljanja. Međutim, niti prvi spomenuti, arheološki kriterij ne može biti odlučujući, iz dva osnovna razloga:

- 1) Nasuprot uvjerenju nekih od spomenutih istraživača (De Franceschi 1876: 143), ne može biti izvjesno da su Mutila i Faverija u rimsko doba ponovo naseljene i ustrojene kao grad – poput Nezakcija; takvo nešto moguće je zamisliti, ali nipošto dokazati;
- 2) Ako tražimo ono što Livije naziva gradinama (*oppida*), onda su to utvrđena mjesta, a ako su bila toliko značajna da ih stavlja uz bok Nezakciju – onda su to morale biti vrlo istaknute gradine, gradine s visokom hijerarhijskom vrijednosti u sustavu naselja predrimskog doba; to dakle ne može biti bilo koje mjesto naseljeno u prapovijesti i rimsko doba.

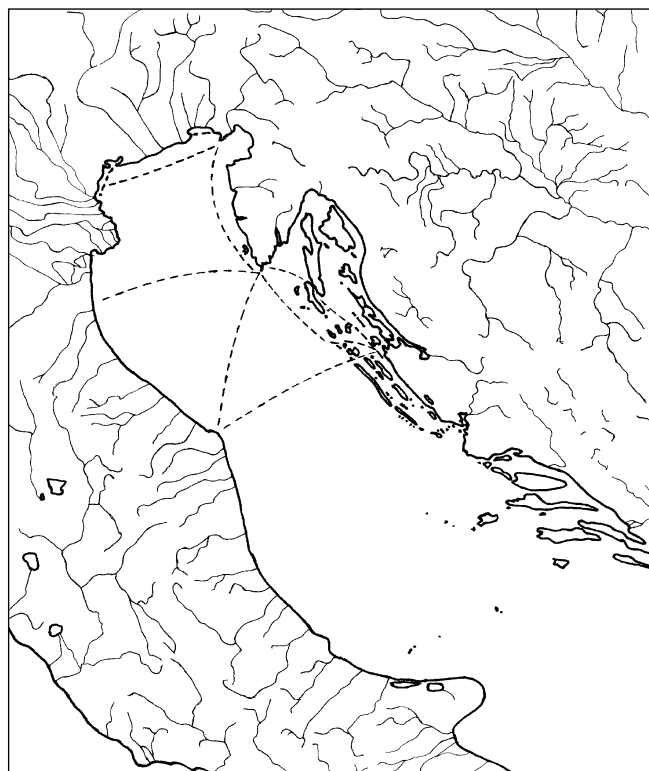
Ipak, kako ne raspoložemo obiljem podataka, i danas se moramo hvatati svake slamke u traženju mogućih rješenja. Tako se u nedostatku boljih rješenja i danas ozbiljno uzima u obzir mogućnost da u jezičnom suglasju *Mutila* (>) *Metilinum* > *Medolino* > *Medulin* postoji trag i da ova davna pretpostavka možda ima kakvoga temelja *Metilinum* (1156. godine), *Medilinum* (1303.), *Medelino* (1365. i 1428.) (De Franceschi 1939-1940: 164). Iako je takva etimologija već ušla u svijest lokalnoga pučanstva (čak je i jedan hotel u Medulinu dobio ime “Mutila”) i u turističke priručnike, vodiče i promidžbene letke, to ipak ostaje samo mogućnošću, a ne i dokazanom činjenicom. Najnovija jezična istraživanja Franca Crevatina ne donose novosti: *Tradizionalmente si crede che Mutila si continui in Medolino (...) ma ciò convince ben poco* (Crevatin 1990: 66). Za autora je etimologija toponima *Medelinus* (1150. god.) > *Medolino* > *Medulin*, nesigurna: ime mjesta moglo bi potjecati od predijalnog toponima prema imenu *Metellius* < **Metilinum*, ali našao je i apelativ istog oblika *medelinus* nepoznatog značenja. Po njemu bi temelj trebalo tražiti u riječi *meta* (REW 5548) sa značenjem zaobljenog zemljopisnog reljefa.

Nasuprot tome, etimologija toponima *Faveria* potpuna je nepoznanica (Crevatin 1990: 64), ali svakako pripada prapovijesnome sloju. Kargova je pretpostavila da bi se toponim mogao etimološki izvoditi iz lat. *favus* (med), povezujući ga s pčelarstvom (Karg 1941–1942: 168), a zbog nazočnosti fonema *-f-* isključuju se jezici venetskoga i etrurskoga kruga, tako da prema tršćanskom filologu Mariju Doriji preostaje mogućnost pripadnosti italske ili latinske jezične skupine (Doria 1972: 32-33). Usporedba toponima *Faveria*, koji po tvorbi pripada skupini liburnskih imena mjesta poput *Alveria* i *Asseria*, s predrimskom antroponimijom Istre, također ne daje nikakve rezultate (Crevatin 1990, 81). Naravno, ako ova dva toponima Livije spominje u kontekstu rata 177.–178. godine kao imena naselja starosjedilačkih Histra, oni vremenski pripadaju predrimskim imenima mjesta, ali u složenoj jezičnoj situaciji na sjevernom Jadranu toga vremena za sada ne razabiremo sigurne točnije odrednice. Ali na kraju nije zgorega prenijeti mišljenje M. Križmana: “zapisujući ta dva imena mjesta iz kraja koji nije nikad vidio, Livije je mogao i pogriješiti; to više što im se poslije ovoga istarskoga rata zameo svaki trag ...” (Križman 1997: 225, bilj. 200).

Iako polazimo od jedinoga postojećeg povijesnog podatka (Liv. 41, 11, 7), i njegova konteksta u Livijevu tekstu, osnovna nam pretpostavka mora biti da su *Nesactium*, *Mutila* i *Faveria* bili *oppida*, tj. utvrđena naselja, gradine. To samo po sebi ne bi odviše pripomoglo pokušaju određivanja njihova mogućeg smještaja, kad u obzir ne bismo uzeli i druge činjenice. Povijesna tradicija o gusarenju kao glavnoj djelatnosti Histra potječe iz iste livijevske tradicije, tj. njegovih izvora za povijesne događaje u razdoblju III. – II. stoljeća pr. Kr. Tako se prvi spomen Histra u Tita Livija smješta u 302. god. pr. Kr., i već se tu, zajedno s Ilirima i Liburnima, javljaju u negativnom kontekstu: ... *gentes ferae et magna ex parte latrociniiis maritimis infames* (Liv. 10, 2, 4; usp. Zaninović 1988: 53; Zaninović 1990). Ali pravi sukobi započeli su krajem III. stoljeća, kad su *Sardi Corsosque et Histros atque Illyrios lacessisse magis quam exercuisse Romana arma* (Liv., 21, 16, 4; 219. god. pr. Kr.). Zato za 221. godinu postoji čitav niz fragmentarnih podataka, kojima uobičajeno tumačenje dodjeljuje naziv Prvog histarskog rata (Bandelli 1983: 171-172; Čače 1989: 12-13). Taj su vojnički pohod Rimljani poduzeli ponajprije s ciljem suzbijanja histarskog gusarenja (Cassola 1972: 50-52; Bandelli 1981: 10 i 18), a kao povod poslužio je njihov napad na rimske brodove sa žitom (Eutr., 3, 7).

Taj su pohod 221.–220. godine pr. Kr. Rimljani poduzeli s mora, a kako se poslije nekoliko desetljeća (178-177. pr. Kr.) ponovo govori o samostalnim Histrima s Epulonom na čelu, znači da Rimljani u tzv. Prvom histarskom ratu Istru nisu osvojili, niti su je namjeravali osvojiti, već im je prvenstveni cilj bio upravo suzbijanje gusarstva. Možemo vrlo lako zamisliti na koji su način Rimljani onemogućili histarsko gusarstvo: uništenjem njihovih plovila, tj. brodice kojima su harali po sjevernom Jadranu (Zippel 1877: 101; Dell 1970: 30-38). Vjerojatno su osvojili i spalili više utvrđenih gradina Histra uz obalu i u neposrednom zaleđu, ali arheoloških potvrda takvog događaja nema (Bandelli 1981: 13). Sasvim je jasno gdje su mogle biti najvažnije gradine histarskih gusarskih skupina: tamo gdje su mogli sklanjati brodice, tj. pogodne uvale i zaljevi. Gustoća gradinskih naselja u Istri zasad je samo djelomično poznata, i u literaturi se još temelji uglavnom na Marchesettijevim podacima s početka XX. stoljeća (Marchesetti 1903), iako je i poslije njega objavljeno mnogo novih podataka. Iako je podrobna topografija istarskih gradinskih naselja u izradi (K. Buršić-Matijašić), nazire se njihova veća gustoća u južnoj Istri (na području Pule i Medulina), te na području Rovinja i Poreča duž zapadne obale poluotoka. Podrobnija prostorna prosudba jamačno će donijeti i niz novih zaključaka.

Obala južne Istre morala je Histrima biti osobito važna jer se s jedne i druge strane rta Kamenjaka kod Premanture mogla nadzirati pučina glavnog pomorskog čvorišta prometnih putova na sjevernom Jadranu. Svi brodovi koji su dolazili s istoka, istočnom obalom Jadrana, morali su proći pokraj Kamenjaka na putu prema bilo kojoj točki od Pule do Ravenne. Profesor

Sl. 1 Prapovijesni i antički plovni putovi na sjevernom Jadranu

Fig. 1 Praehistoric and classical sea-routes on the Northern Adriatic

Zaninović iz ovih je činjenica izveo vrlo precizne i na brojnim podacima utemeljene zaključke o odnosima jugoistočne obale Istre (Nezakcij) i krajnjih liburnskih središta (*Apsorus* i *Crexia*; Zaninović 1994: 184-186), ali njegove se tvrdnje o velikom značenju nezakcijske luke u zaljevu Budava (tal. Badó) zacijelo mogu protegnuti i na druge dijelove plovidbenog puta oko južne Istre. Naime, ako je nezakcijska luka bila važna zato što “offre alle navi la possibilità di mettersi al ripari fino al calare dei pericolosi venti che spirano in zona, lo scirocco e la bora, in attesa cioè del momento in cui le condizioni meteorologiche consentano una navigazione più sicura intorno all’insidioso promontorio meridionale dell’Istria e agli scogli delle sue isolette” (Zaninović 1994: 185), onda i na drugoj strani premanturskoga rta treba tražiti neku pogodnu luku s istom namjenom u plovidbi, a to ne može biti drugo negoli pulska luka, čija se svojstva u maritimnom smislu koriste do suvremenog doba. Ali pažnju valja obratiti na još jednu jako dobro zaštićenu uvalu u istom prostoru obale južne Istre, a to je Medulinski zaljev, kojemu bi ustvari trebalo pripisati namjenu zaštićenog čekališta povoljnih vremenskih uvjeta i pogodnoga vjetrova za obilazak rta Kamenjak

Ako je tomu tako – a držimo da jest – dolazimo do ključnih pretpostavki za naša daljnja razmatranja. U posljednjim stoljećima histarske neovisnosti i njihova nesmetana gusarenja na sjevernom Jadranu, za njihovu djelotvornost najvažnije bilo upravo korištenje zaštićenih zaljeva južne Istre za sklanjanje brzih i

okretnih brodice koje su nadzirale more istočno i zapadno od rta Kamenjak. Uvala Budava, ne odviše prostrana ali dobro zaštićena, nalazi se ispod Nezakcija, tj. gradine koju je Epulon bio odabrao za svoje posljednje uporište u ratu s Rimljanima. Očividno je to bila nezakcijska luka, a o značaju naselja ne govori samo Livijev tekst o odlučnom rimskom podsjedanju gradine u ratu 177. god. pr. Kr., već i arheološki nalazi željeznodobne nekropole, koji svojim bogatstvom i raznorodnošću potvrđuju čvrste veze s okolnim krajevima, naročito s nekim dijelovima apeninske obale Jadrana, ali i s istočnoalpskim područjem (Puschi 1905; Mihovilić 1995; Mihovilić 1996). Kako je to u prapovijesti i starom vijeku bilo uobičajeno, važni gradovi nastajali su podalje od obale, gdje su bili zaštićeniji od pomorskih osvajača, pa je tako i *Nesactium* bio nekoliko km u kopnu, i na uzvisini iznad zaljeva. I danas u zaljevu Budava izvori slatke vode postoje na samom obalnom rubu (miješanje slane i slatke vode, od kojih ova posljednja izvire ispod razine plime i oseke), što je bio dodatni razlog zanimljivosti toga zaljeva, tj. njegovo izrastanje u luku najvažnijega histarskog grada južne Istre. Jesu li predmeti estenske i daunijske kulture, te primjerci grčke keramike i helensitičke jadranske keramike došli u grobnice nezakcijskih velmoža trgovinom ili pljačkom (gusarenjem), teško je – na današnjem stupnju istraženosti problema – sa sigurnošću ustvrditi. Da je stanovništvo Nezakcija bilo okrenuto moru, neprijeporno svjedoči – ako je to uopće i potrebno – nalaz, u nezakcijskome grobu, brončane situle s prikazom pomorske bitke (Mihovilić 1996), a to je možda bila specifična narudžba lokalne aristokracije u radionicama situlske umjetnosti, a ne pljačkaški plijen. Naravno, ne možemo isključiti niti da je ona došla u Nezakcij kao plijen, ako je izrađena pod utjecajem pomorskih plemena koja su živjela uz obale sjevernoga Jadrana, od padanske nizine do Akvileje.

Prihvatimo li mogućnost identifikacije Mutile s Medulinom, što ne treba, kako smo gore pokazali, a priori isključiti (uz napomenu da kod Vodnjana postoji i srednjovjekovno selo *Metilianum*, *Midilanum*, *Medilanum* danas Midnjan, koji isto može potjecati od Mutila; Benussi 1924; De Franceschi 1939-1940: 164), treba otvoriti problem mikrolokacije tog predrimskog, histarskog gradinskog naselja. Ako se jezičnim kriterijima ikada bude moglo čvrsto dokazati da naziv Medulina doista potječe od starog toponima Mutila, onda današnje naselje, koje se prvi put spominje u pisanim vrelima pod tim imenom u XII. stoljeću, ne može biti daleko (u prostornom, zemljopisnom smislu) od stare Mutile.

Arheološki podaci pri našem današnjem poznavanju željeznodobne topografije okolice Medulina, pružaju samo dvije mogućnosti za smještaj Mutile: gradina Vrčevan ili gradina Punta Kašteja. Obje su postojale u vrijeme željeznoga doba, iako su nalazi prilično skromni, ali obje dominiraju Medulinskim zaljevom. Međutim, ako se držimo Livijevih riječi, da su dva grada zauzeta na juriš i razorena (Liv. 41, 11, 7), onda ne treba očekivati dobro sačuvane ostatke gradine, s obzirom da je poznata

temeljnost kojom su Rimljani onemogućavali pokušaje ponovnog utvrđivanja opasnih protivnika (pogotovo onih s kojima su morali voditi više uzastopnih ratova). Razorena Mutila očividno nije bila ubrzo nakon toga ponovo naseljena (za razliku od Nezakcija), tako da se tijekom klasične antike izgubila i tradicija imena i kontinuitet naseljenosti. Mutila, ako joj je naziv nastavio živjeti kao Medulin od XII. stoljeća, imala je prekid od 1300 godina, iako se ime moglo prenositi u usmenoj tradiciji stanovnika toga područja. A poznato je da u etničkoj strukturi stanovnika toga dijela Istre nema poznatih većih diskontinuiteta upravo između II. - I. stoljeća pr. Kr. i X.-XI. stoljeća poslije Kr. Ipak, zbog tako dugog razdoblja, mnogi znanstvenik teško će bez pisanih potvrda prihvatiti kontinuitet Mutila – Medulin kao prihvatljivu činjenicu, jer je zaista čudno da se ime naselja koje je imalo sasvim određeni značaj u histarsko doba, u tom međuvremenu nigdje u vrelima ne javlja.

Carlo Marchesetti samo uzgred spominje da bi se u svezi s Mutilom moglo pomišljati na Vrčevan: “per la somiglianza del nome di Mutila con Medolino, si é disposti a ricercarla in prossimità di quest’ultimo villaggio, forse al M. Vercivan” (Marchesetti 1903: 193). Za gradinu Vrčevan smatra se da se u pisanim vrelima javlja već 804. godine kao *casale Orcionis*, iz čega da su se razvili kasniji oblici *Orcevanus*, *Urcivanum* (1150, 1303, 1446), *Orciuan*, *Arseua* (1580-81, 1589, 1605), odatle Vercevan (1872), danas tal. Vercivan i hrv. Vrčevan (De Franceschi 1939-1940: 168). Stoga bi relativno velika starost toponima Vrčevan za gradinu mogla biti prilog za isključivanje identifikacije tog naselja s Mutilom: na gradini je zabilježen i život u doba kasne antike i ranog srednjeg vijeka, dakle nekoliko stoljeća prije službene pojave Medulina (*Metilinum*, 1156. god.). Seosko naselje na užem području današnjeg Medulina moglo je već tada postojati, ali bilo bi čudno da je preuzeo naziv predjela (Mutila sa Vrčevana) koje je također bilo neprekidno naseljeno i koje bi tako trebalo dobiti novo ime (Vrčevan).

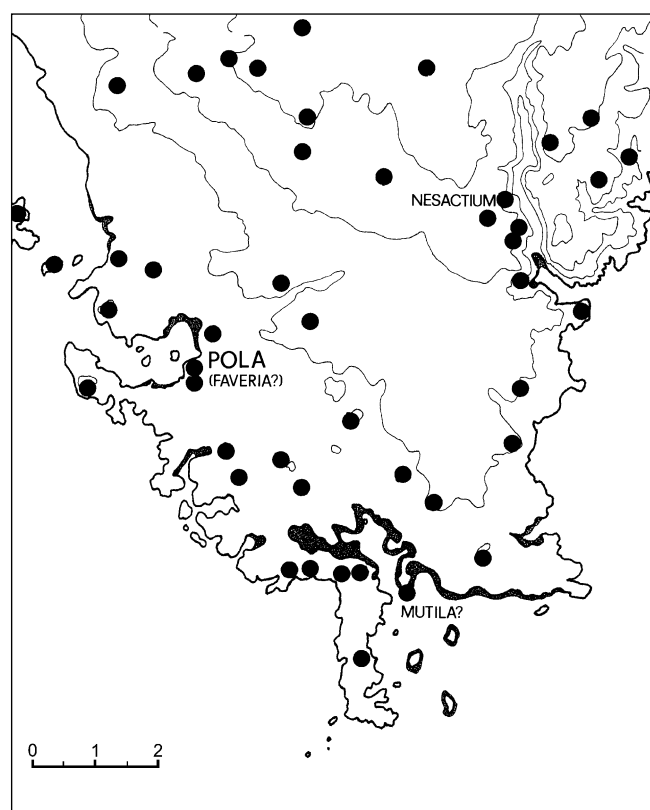
Na drugoj strani, gradina na Puntima Kašteji (Mihovilić 1979) nakon kraja željeznog doba, tj. dolaska Rimljana, vjerojatno više nije bila naseljena. Ukoliko je to bila Livijeva Mutila, naziv je mogao prijeći na okolno područje, i kasnije, u ranom srednjem vijeku, na novo seosko naselje kao Medulin. Gradina na Puntima Kašteji imala bi još nekoliko argumenata kojima se može potkrijepiti smještaj Mutile na tom mjestu, ponajprije njezin položaj na istaknutom rtu s kojega se nadzire ulaz u zaljev. S obzirom na okrenutost Histra moru, takav zaštićeni zaljev i gradina na ulazu mogli su biti vrlo važni. U odnosu na današnju topografiju Medulinskoga zaljeva, izgleda da je antička situacija bila donekle drugačija, jer je morska razina bila niža, tako da su današnji plitki unutrašnji dijelovi Medulinskoga zaljeva bili na suhome, pa je i površina zaljeva bila manja (Gnirs 1908; Kozličić 1986: 163). Medulinski zaljev bio je otprilike iste veličine kao uvala Budava ispod Nezakcija, a ono što danas zovemo Punta Kašteja

bila je nadzorna točka na ulazu u tu luku zaštićenu kako sa sjevera (bura), tako i sa juga (jugo). I otočići ispred Medulinskoga zaljeva (Bodulaš, Ceja i Fenera) doprinosili su zaštiti unutrašnjeg dijela zaljeva.

Ako je gradina na Puntima Kašteji bila zaista značajna točka nadzora nad jednim važnim sidrištem i uporištem iz kojega se mogla nadzirati plovidba jugoistočno od istarske obale, onda je to mogla biti i histarska Mutila koju spominje Tit Livije. Jer jasno je da Rimljani nisu uništili sve histarske gradine na cijelom njihovu području, već samo one u kojima su Epulonovi Histri pružili značajan otpor, a to su morale biti one od osobitoga vojničkog značaja: to je možda kriterij koji je rukovodio Livija u spominjanju samo tri grada (Nezakcija, Mutila i Faverije). Gradina na krajnjem rtu poluotoka Kašteja, tj. Punta Kašteja, promjera više od 250 m (danas je promjer poluotočića koji je uskom prevlakom vezan za poluotok Kašteja, oko 240 m), svakako pripada skupini većih takvih naselja; čak i Vrčevan je unekoliko manje površine. Osim toga, sa juga su zaljev branile tri gradine na maloj udaljenosti, između Banjola i Premanture (Marchesetti 1903: 104), dok je gradinsko naselje na samom rtu Kamenjak imalo vojnički karakter osmatračnice s koje se vidjela morska površina od Cresa i Lošinja na istoku do pučine prema sjevernoj Italiji na zapadu (Marchesetti 1903: 104; Matijašić 1990: 51). Njegov znakoviti naziv – Kastril – također govori o vojničkoj važnosti ove točke kroz povijest, jer pripada sustavu kasnoantičkih – bizantskih utvrda uz istočnu jadransku obalu (Badurina 1992: 7-9; Tomičić 1988-1989: 29-53).

Još jedno otvoreno pitanje povijesti rimskog osvajanja Istre početkom II. stoljeća pr. Kr., pitanje koje ćemo povezati sa svime dosad iznesenim u ovom kratkom pregledu, jest zašto Livije u svojem tekstu o padu Nezakcija ne spominje Pulu? Ili zašto su Rimljani za osnutak svoje kolonije odabrali Pulu, a ne Nezakciju, staru prijestolnicu Histra? Ovaj se prijedpor provlači kroz bibliografiju od XIX. stoljeća, ali do danas su oblikovane tek dvije suvisle i obrazložene pretpostavke (Rossi 1972: 67; Šašel 1996: 27-28), iako treba priznati da ni njih – kao niti našu pretpostavku koju ćemo na kraju iznijeti – nije moguće sa sigurnošću dokazati jednostavno zato što nemamo dovoljno sigurnih arheoloških i povijesnih podataka.

Na pitanje zašto Tit Livije ne spominje Pulu u ratu Rimljana i Histra 178.-177. godine pr. Kr., Ruggero Fauro Rossi predložio je vrlo logično rješenje (Rossi 1972: 67), da je gradina na mjestu današnje Pule bila uništena u tzv. Prvom histarskom ratu 221. godine pr. Kr., u onom ratu o kojemu ne znamo gotovo ništa, osim da se odigrao, i da su njime Rimljani za neko vrijeme zaustavili histarske gusare. Međutim, iako se radi o mogućem rješenju, ono ipak ostaje na razini dokaza *per silentium*. Ali većina argumentacije o ovim pitanjima istarske povijesti sličnoga je karaktera. Nedavno je u Puli poslije četrnaest godina objavljen zbornik znanstvenoga skupa koji je 1982. godine u Puli bio posvećen Nezakciju (Histria Antiqua, 2, Pula

Sl. 2 Karta južne Istre s mogućom crtom obale u prapovijesno / antičko doba, s gradinskim naseljima (•)

Fig. 2 Map of Southern Istria with the shore-line in prehistory / antiquity, with hill-forts settlements (•)

1996). Među brojnim vrijednim priložima najzanimljiviji nam je onaj neprežaljenog dr. Jaroslava Šašela o problemima odnosâ Pule i Nezakcija na kraju prapovijesti i početku rimske antike (Šašel 1996: 25-29). On je bio mišljenja da je između Pule i Nezakcija i na razini prapovijesnih naselja postojao antagonizam, jer da je Pula bila naseljena strancima, što je nastojao dokazati poznatim književno-povijesnim vrelima o “kolhidskom gradu bjegunaca” (Kalimah kod Strabona, 1, 2, 39), o tome da su grad osnovali Kolšani (Plinije, 3, 129: *colonia Pola, quae nunc Pietas Iulia, quondam a Colchis condita...*). Po Šašelu je dakle Pola bila “među Histrima naseobina tuđeg i stranog elementa” (Šašel 1996: 28), pa suprotnosti s histarskim Nezakcijem u takvom slučaju postaju razumljivima. Međutim, može li se topografija Kalimahove Pole mitskih Kolšana i Argonauta povezati s topografijom kasnije rimske kolonije u Puli, veliko je pitanje, i držimo da je akad. Radovan Katičić valjano utemeljio svoje mišljenje (koje više nije usamljeno) da *Pólai* kolšanskih bjegunaca valja tražiti na jugu istočne obale Jadrana (Katičić 1995: 117-119, usp. i Kozličić 1996: 36-38). Naravno, ako je već rimska učena tradicija povezivala Polu i Kalimahovu *Pólai*, njezina ukorijenjenost mogla je biti odraz općenite nazočnosti stranih doseljenika i na sjevernom Jadranu.

U to ne treba dvojiti, jer Istra se nalazila na trgovačkom putu koji je u dalekoj prapovijesti, već krajem brončanog doba, povezivao pojedine dijelove

Sredozemlja, poglavito Egejsko more, sa srednjom i sjevernom Europom (tzv. jantarski put; Negroni Catacchio 1976; Cassola Guida 1989; Buršić-Matijašić 1989-1990; AAVV 1996) o čemu postoji bogata arheološka, povjesničarska i mitografska literatura. Međutim, nemamo nikakvih konkretnih saznanja o materijalnim dokazima bitnije nazočnosti stranog elementa u histarskom području pulskoga zaljeva, do trenutka kad je osnutkom kolonije započela intenzivna romanizacija. Bit će da je takva situacija dijelom posljedica nedovoljne istraženosti, ali niti izdaleka još ne možemo vidjeti jaku naseobinu u pulskom zaljevu koja bi bila tako jako središte da bi time ugrožavala gospodarstvo okolnoga histarskog stanovništva. Uostalom, utjecaj stranih kulturnih elemenata daleko je bolje vidljiv u Nezakciju, gdje su u željeznodobnoj nekropoli pronađeni brojni primjeri daunijske slikane keramike (Glogović 1979: 57-64; Mihovilić 1996: 28-29), grčke atičke i helenističke keramike sa sjevernog Jadrana, vaze tipa “alto-adriatico”, apulske keramike i dr. (Mihovilić 1996: 31-33), pa naposljetku i više primjera situlske umjetnosti (Mihovilić 1996: 19-23). Priznajući da je materijalna kultura Pule u posljednjim stoljećima histarske samostalnosti daleko slabije poznata, treba ipak naglasiti da prepoznavanje histarske Pule kao naseobine neodređenih “doseljenika” ne izgleda odviše vjerojatnim pa se dalje ne može razrađivati.

Valja nam spomenuti i zanimljivo mišljenje M. Kozličića da bi se Kalimahovu *Pólai* moglo izjednačiti s Nezakcijem, da se dakle radi o istoj naseobini u dvije tradicije i dvije skupine izvora (Kozličić 1990: 137; Kozličić 1996: 42-44). Prema takvom razmišljanju, ako se oni izvori koji govore o osnutku grada kolšanskih bjegunaca na “Ilirskoj rijeci” isprave (prema argumentaciji kojoj ovdje nije mjesto) u “Ilirsko more”, tada bi i Kalimahovu *Pólai* mogli tražiti i na sjevernom Jadranu (Sučić 1982:6-7). Vezivanje Kalimahove *Pólai* za Nezakcij premostilo bi doduše jednu skupinu otvorenih problema (nedostatak izvora za Pulu u posljednjim stoljećima histarske samostalnosti, izostanak Pule iz Livijeva teksta), ali nametnula bi se druga, isto tako važna pitanja za staru povijest južne Istre.

Nasuprot tome, zastupamo mišljenje da je pulski zaljev bio za histarske “gusare” isto toliko važan kao uvala Budava i Medulinski zaljev. Tome bismo dodali da se južno od Pule, između pulske luke i rta Kamenjak, nalaze još tri pogodna zaljeva manjih dimenzija: zaljev Veruda, uvala Soline i uvala Paltana, koje su mogle biti komplementarne pulskom zaljevu jer su bliže najjužnijem rtu Istre. Nije slučajnost da se na brdu iznad uvale Veruda nalaze ostaci lijepe sačuvane gradine Vintijan (kota 50), a uz obalu ih do Premanturskoga područja ima još nekoliko (Marchesetti 1903: 104). Već i površni pregled zemljopisne ili pomorske karte južne Istre bjelodano nam pokazuje sve značajke pomorskog i kopnenog nadzora ovog prostora. Zato mislimo da se – u sklopu svih navedenih razmatranja o starovjekovnoj topografiji južne Istre – u obzir može uzeti i mogućnost

da je Livijeva *Faveria* bila na mjestu današnje Pule. Koliko nam je poznato, takvu pretpostavku nitko do sada nije iznosio, a nepostojanjem jezične veze između dva mjesna imena (*Faveria* – *Pola(i)*) to i ne čudi, jer se promišljanje usmjeravalo na druge mogućnosti traženja Faverije.

Iako takvu pretpostavku ne možemo temeljiti na čvrstim dokazima (kao uostalom niti ubikaciju Mutile), jer konkretnih materijalnih potvrda nemamo, držimo da do daljnjega treba ravnopravno uzeti u obzir sljedeće činjenice:

- pulski je zaljev najbolje sklonište brodovima, površinom veći od Medulinskog zaljeva i od uvale Budava,
- izvor slatke vode u pulskoj luci (Karolina) izdašniji je i nije bio tako blizu morskoj razini kao slabiji izvori u Medulinskom zaljevu (Uvala Fontana, Jurkić Girardi 1979: 103-111) i u uvali Budava,
- i pulska je luka okružena gradinskim naseljima, a glavno naselje moglo je biti ono najbliže izvoru vode, tj. brežuljak na kojemu je nastala antička rimska kolonija,

- općenito je gustoća gradina u cijeloj južnoj Istri dosta ravnomyerna, kako od rta Kamenjak prema Nezakciju i rijeci Raši, tako i od istoga rta prema Puli i Brijunima.

Zašto su Rimljani svoju koloniju osnovali u Puli, a ne u Nezakciju? Vjerojatno s jedne strane zato što je pulski zaljev daleko pogodniji (veći, dublji, prostraniji, s boljim izvorom vode) od Budave, a s druge zato što su starosjedilački Histri i poslije 177. godine pr. Kr. Nezakcij poimali svojevrstnim kulturnim mjestom koje se održalo i tijekom početaka romanizacije (Rosada 1997: 69-72). U tome leži i odgovor na pitanje različitog pravnog statusa dvaju naselja: kolonije i municipija (prefektura, *res publica*, usp. Margetić 1983: 195-200; Margetić 1990: 112-113). Nestanak imena Faverije ne mora čuditi, ako se zna da je od njezina uništenja 177. godine pr. Kr. i nastanka pulske kolonije oko 47.-44. god. pr. Kr. (Fraschetti 1983: 97-99; Keppie 1983, 204) prošlo više od 130 godina. Vremenska razlika sama po sebi ne objašnjava promjenu imena, ali odakle je i zašto umjesto Faverije (ako se radilo o tom naselju) iskrsnuo toponim *Polai/Pola*, to pitanje ostaje i dalje otvorenim.

POPIS KRATICA

AAAd	- Antichità Alto Adriatiche, Trst - Udine	HArch	Histria Archaeologica
AMSI	Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, Parenzo, Venezia, Trieste	HAnt	Histria Antiqua

POPIS LITERATURE

- AAVV 1996 Razni autori, *Lungo la via dell'Ambra, Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio* (Atti del Convegno di Studio, Udine-Aquileia 1994), Udine 1996.
- Badurina 1992 A. Badurina, Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 16, 1992, 7-9.
- Bandelli 1981 G. Bandelli, La guerra istrice del 221 a. C. e la spedizione alpina del 220 a. C., *Athenaeum*, n. s. 59, 1981, 3-28.
- Bandelli 1983 G. Bandelli, La politica romana nell'Adriatico orientale in età repubblicana, AMSI, n.s. 31, 1983, 167-175
- Buršić-Matijašić 1990 K. Buršić-Matijašić, Prapovijesni jantarni nakit s područja Istre i Cresa, HArch, 20-21, 1989-1990, 55-77
- Cassola 1972 F. Cassola, La politica romana nell'alto Adriatico, u: Aquileia e l'alto Adriatico, 2: Aquileia e l'Istria, AAAd, 2, 1972, 43-63
- Cassola Guida 1989 P. Cassola Guida, Le regioni dell'arco alpino orientale tra età del bronzo ed età del ferro, u: *Italia, Omnium terrarum parens*, Milano 1989;
- Crevatin 1990 F. Crevatin, Storia linguistica dell'Istria preromana e romana, u: *Rapporti linguistici e culturali tra i popoli dell'Italia antica*, Pisa 1990, 43-109
- Čače 1989 S. Čače, Rimski pohod 221. godine i pitanje političkog uređenja Histrije (Roman Campaign in the Year 221 and the Question of the Political Organization of Histria), Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 28, Razdio povijesnih znanosti, 15, 1989, 5-17
- De Franceschi 1876 C. De Franceschi, Dove sorgessero le città di Nesazio, Mutila e Faveria, u: *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876, 141-146
- De Franceschi 1939-1940 C. De Franceschi, La toponomastica storica dell'antico agro polese desunta dai documenti, AMSI, 51-52, 1939-1940, 119-198

- Dell 1970 H. J. Dell, Demetrius of Pharus and the Istrian War, *Historia*, 19, 1970, 30-38
- Doria 1972 M. Doria, Toponomastica preromana dell'alto Adriatico, u: *Aquileia e l'Istria*, AAAd, 2, 1972, 17-42
- Glogović 1979 D. Glogović, Nalazi geometrijske keramike iz Daunije na području Istre (Daunian Pottery in Istria), *HArch*, 10, 1, 1979, 57-84
- Gnirs 1902 A. Gnirs, Das Gebiet der Halbinsel Istrien in der antiken Überlieferung, *Jahresbericht der k. u. k. Marine-Unterrealschule in Pola*, 1902., 3-30
- Gnirs 1908 A. Gnirs, Beobachtungen über den Fortschritt einer säkularen Niveauschwankung des Meeres während der letzten zwei Jahrtausende, *Geographische Mitteilungen*, 1908, 1-56
- Jurkić 1979 V. Jurkić Girardi, Il territorio di Pomer alla luce del materiale archeologico, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 10, Trieste-Rovigno 1979-1980, 103-111
- Jurkić 1980 V. Jurkić Girardi, Medolino e i suoi dintorni dalla preistoria al medioevo, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 11, Trieste-Rovigno 1980-1981, 7-42
- Kandler 1876a P. Kandler, Dell'Agro polense, u: *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876, 135-136
- Kandler 1876b P. Kandler, Nesazio, Mox oppidum Nesactium; et nunc finis Italiae fluvius Arsia (Plinio III 23), u: *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876, 139-140
- Karg 1941-1942 A. Karg, Die Ortsnamen des antiken Venetien und Istrien, *Wörter und Sachen*, 22, 1941-1942, 100-128 i 166-207
- Kozličić 1986 M. Kozličić, Antička obalna linija Istre u svjetlu hidroarheoloških istraživanja (Antike Küstenlinie von Istrien im Lichte der Hydroarchäologischen Forschungen), u: *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 11, 2, 1987, 135-165
- Kozličić 1990 M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, "Književni krug", Split 1990.
- Kozličić 1996 M. Kozličić, K povijesnom kontekstu Nezakcija (Contributo al contesto storico su Nesazio), *Histria Antiqua*, 2, 1996, 31-46
- Križman 1997 M. Križman, *Antička svjedočanstva o Istri* (drugo preradeno i dopunjeno izdanje), "Zavičajna naklada Žakan Juri", Pula 1997, 462
- Marchesetti 1903 C. Marchesetti, *I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*, Trieste 1903 (reprint 1981), 1-206
- Margetić 1983 L. Margetić, Res Publica Nesactiensium, *Živa antika*, 33, 1983, 195-200
- Margetić 1990 L. Margetić, *Rijeka, Vinodol, Istra: Studije*, Rijeka 1990.
- Matijašić 1990 R. Matijašić, Rekognosciranje rta Premantura (Pula) (Survey of the Premantura Cape (Pula)), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 22, 2, Zagreb 1990, 50-52
- Mihovilić 1979 K. Mihovilić, Gradina Punta Kašteja kod Medulina (Prilog prahistorijskoj topografiji Istre), *HArch*, 10, 1, Pula 1979, 37-56
- Mihovilić 1995 K. Mihovilić, Reichtum durch Handel in der Hallstatzeit Istriens, *Südosteuropa-Schriften*, 17, *Prähistorische Archäologie in Südeuropa*, 11, München-Berlin 1995, 283-329
- Mihovilić 1996 K. Mihovilić, Nezakcij, nalaz grobnice 1981. godine (Nesactium, The Discovery of a Grave vault in 1981), *Monografije i katalogi*, 6, Pula 1996, 108 str.
- Negroni Catacchio 1976 N. Negroni Catacchio, Le vie dell'ambra, i passi alpini e l'alto Adriatico, AAAd, 9, 1976.
- Petronio 1876 P. Petronio, Dalla Parte seconda delle memorie Sacre e profane dell'Istria del Dottor Prospero Petronio, u: *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876, 233-260
- Puschi 1905 A. Puschi, La necropoli preromana di Nesazio, *AMSI*, 22, 1905, 3-202
- Rosada 1997 G. Rosada, Nesazio: da roccaforte degli Istri a città romana (Nezakcij: od histarske gradine do rimskoga grada), u: *Arheološka istraživanja u Istri*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 18, 1997, 61-76
- Rossi 1972 R. F. Rossi, La romanizzazione dell'Istria, u: *Aquileia e l'alto Adriatico*, 2: *Aquileia e l'Istria*, AAAd, 2, 1972, 65-78
- Suić 1982 M. Suić, Dalmaticum mare, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 29-30, 1982, 5-20
- Šašel 1996 J. Šašel, Zašto Pola nije bila metropola Histra, zašto Nezakcij? (Per quale ragione non fu Pola la metropoli degli Istri, perche invece lo fu Nesazio?), *HAnt*, 2, 1996, 25-29
- Tomičić 1988-1989 Ž. Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 5-6, 1988-1989, 29-53
- Veith 1908 G. Veith, Die Eroberung Istriens durch die Römer in den Jahren 178 und 177 b. Chr, *Streffleurs Militärische Zeitschrift*, 2, 10, 1908, 1513-1544
- Zaninović 1988 M. Zaninović, Liburnia militaris, *Opuscula Archaeologica*, 13, 1988, 43-67 (= *Od Helena do Hrvata*, "Školska knjiga", Zagreb 1996, 292-307).
- Zaninović 1990 M. Zaninović, Istri i Liburni prema rimskom ekspanziji, *Diadora*, 12, 1990, 47-64 (= *Od Helena do Hrvata*, "Školska knjiga", Zagreb 1996, 308-319).
- Zaninović 1994 M. Zaninović, Apsoros, Crexa e Nesactium / Badòsulla rotta marittima adriatica, *Quaderni d'Archeologia Veneta*, 10, 1994, 179-188
- Zippel 1877 G. Zippel, *Die römische Herrschaft in Illyrien*, Leipzig 1877.

SUMMARY

THE LOCATION OF MUTILA AND FAVERIA (*Liv.*, 41, 11, 7)
IN THE LIGHT OF THE TOPOGRAPHY OF SOUTHERN ISTRIA

Key words: Istria, Faveria, Mutila, Nesactium, Pola, topography

Among problems of the historical topography of Istria that have not yet been successfully resolved, one of the most important points is the location of Livius's place-names Mutila and Faveria, two hill-forts that he mentions within his narration of the Roman conquest of Istria in 177 B. C. (*Duo deinde oppida, Mutila et Faveria, vi capta et deleta*: *Liv.*, 41, 11, 7). This clause comes after the Livius's long and detailed description of the so-called second Histrian war in 178 – 177 B.C. (*Liv.* 41, 1 – 41, 13), after the description of the fall of Nesactium at the end of it (*Liv.*, 41, 11, 1–7). Quite differently from Nesactium, Mutila and Faveria do not appear in other sources, either classical or post-classical, so that they were supposed to be in various places in Istria. In such a situation, one has no other choice but to use linguistic examination and the contextualisation of facts according to other known bits of information.

The most important element is that Livius mentions all three sites, hill-forts (*Nesactium, Mutila, Faveria*), together and they apparently had the same value for him. The advantage Nesactium had was that Epulo, the last Histrian "king" (*regulus*) chose it as his outpost for his last resistance to the Roman legions. But if Mutila and Faveria were "taken with force and destroyed", it means that the Histri resisted in these hill-forts as well. *Mutatis mutandis*, if the Histri in Mutila and Faveria resisted, it could mean that the locations of these two sites (as Nesactium) had a certain military value. The following Livius's sentence (*Histria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est*) also proves that the importance of all three hill-forts was similar, for the defenders as well as for the assailants. Histria was subdued after the destruction of all three sites, not only of Nesactium. Of course, Epulo could have chosen only one base for himself and the main force of his army, and Livius's main narration follows the episode in Nesactium with very dramatic characteristics.

The tradition of identifying Mutila and Medulin started in the 16th century with Pietro Coppo (*Jurkić* 1980: 8-9), followed by Prospero Petronio in the 17th century (*Petronio* 1876: 257; *Jurkić* 1980), and it was then renewed in the 19th century by Pietro Kandler and Carlo De Franceschi, who tried to prove scientifically that Mutila was Medulin, while Faveria was Mutvoran or Porto Carnizza (Krnjička luka) (*Kandler* 1876a: 135). There were also other theories, summed up by Carlo De Franceschi (*De Franceschi* 1876: 141–146), according to which Mutila could also have been Muggia near Trieste, while Faveria was looked for in Čepić (Felicia) between Kršan and Šušnjeva in the interior of Istria. Faveria was also placed on Monte Madonna near Šišan, between Nesactium and Medulin, but there were no decisive proofs for any of these suppositions, because the description could fit many sites in Istria. All these theories were elaborated in the 20th century by Anton Gnirs (*Gnirs* 1902) and Georg

Veith (*Veith* 1908), in which the latter proposed Pomer near Medulin for Faveria (*Križman* 1997: 225).

In absence of other hard information, we cannot omit to mention the linguistic concordance *Mutula* (>) *Metilinum* > Medolino > Medulin, historically proven from the 12th century onwards (*Metilinum* in 1156, *Medilinum* in 1303, *Medelino* in 1365 and 1428; De Franceschi 1939-1940: 164), but it is far from conclusive. Etymologically it is uncertain (*Crevatin* 1990: 66), but on the other side the etymology of Faveria is totally unknown, and it has only been supposed that it belonged to a Italic group of languages (*Doria* 1972: 32-33).

Starting from the only extant historical font (*liv.*, 41, 11, 7), we must take into account the context of Livius, in whose text the Histri enter in 302 B. C. as pirates (*Liv.* 10, 2, 4; *usp.* *Zaninović* 1988: 53; *Zaninović* 1990). The first war between Romans and Histri (*Bandelli* 1983: 171-172; Čače 1989: 12-13) took place in 221 B. C. (*Eutr.*, 3, 7), and it seems that the former wanted to stop the latter's piracy (*Cassola* 1972: 50-52; *Bandelli* 1981: 10 and 18). It was mainly a maritime war, and the Romans limited their actions to destroying the fleet and some of the strongholds (*Zippel* 1877, 101; *Dell* 1970, 30-38), but there are no known archaeological proofs to such an event (*Bandelli* 1981: 13). The sites of the most important Histrian naval bases are easily identifiable: they were in gulfs and bays where their ships could take shelter. The coast of southern Istria was particularly important to the Histri, because from there they could control the sea near Cape Kamenjak, the critical point on sea-faring routes on the northern Adriatic. The harbour of Budava near Nesactium was the main shelter on the route from the Liburnian islands to the southern tip of Istria (*Zaninović* 1994: 185), but Medulin Bay was also important because in it ships could wait for the weather conditions to become favourable for doubling Cape Kamenjak.

The piratical activity of the Histri had one condition *sine qua non* – the existence of good shelters in southern Istria from which their vessels could operate in the northern Adriatic. Budava Bay was not large but well protected, and it was beneath Nesactium, a hill-fort 2 km away. There is a lot of archaeological evidence from the Iron Age necropolis of Nesactium that their inhabitants had contacts (trade or piratical) with almost the whole western Adriatic coast, and with the eastern Alpine region (*Puschi* 1905; *Mihovilić* 1995; *Mihovilić* 1996). If we accept the identification Mutila – Medulin, the problem is which hill-fort in the area could be the Livian site. There are two possibilities, either Vrčevan, a hill-fort north of today's Medulin (*Marchesetti* 1903: 193), or Punta Kašteja, a tip of land that controls the entrance in Medulin Bay (*Mihovilić* 1979). Both were inhabited in the Iron Age, and the former was also known in the Early Middle Ages, as *casale Orcionis* in 804, and then *Orcevanus, Urcivanum* (1150, 1303, 1446), *Orcivan, Arseua* (1580-81, 1589, 1605), today Ital. Vercivan, Croat. Vrčevan (*De Franceschi* 1939-1940: 168). The location of Punta Kašteja is particularly

attractive, because it closes the entrance to the bay, protected from all sides by other hill-forts and small islands (Marchesetti 1903: 104; Matijašić 1990: 51). The bay was almost as big as Budava, but shallow, although in prehistoric and ancient times depth was not such a big issue as later and today. It was more important to have good observation posts on high hills, from which one can see the islands of Cres and Lošinj, and the sea to the west towards northern Italy.

Another open question in the historiography of the northern Adriatic between prehistory and the classical period is why doesn't Livius mention Pula / Pola?, or why the Romans chose Pola and not Nesactium for the establishment of their colony in the 1st century B. C.? Two well substantiated theories were produced so far, one of which says that Pola must have been destroyed in the first Roman – Histrian war in 221 B. C. and so didn't play any role in the following one (Rossi 1972: 67), while the other, recently formulated, says that there was a strong opposition between the two settlements in late prehistoric times because the inhabitants of Pula were strangers, colonists from the East (Šašel 1996, 27-28), a theory which is based on the myths of the Argonauts and their pursuers, who abandoned the trail in the Adriatic, and founded a town "which they called Pólai" (Callimachus in Strabo, 1, 2, 39). It was a tradition known by roman writers (Pliny the Elder, 3, 129), but it probably reflects the prehistoric traffic in the Adriatic during the Bronze Age, and not more recent colonisations, which are historically unknown in Istria. There is also a new hypothesis that the *Pólai* mentioned by Callimachus must in fact be the same

settlement as *Nesactium* (Kozličić 1990: 137; Kozličić 1996: 42-44), but it seems less plausible than the others.

In conclusion, we think that the harbour of Pula was for histrian "pirats" as important as Budava and Medulin Bay. Between Pula and Cape Kamenjak there are other smaller inlets that could also have been used by them, as the whole coast presents traces of hill-forts (Marchesetti 1903: 104). Even a cursory glance at a nautical map of southern Istria will show all the extraordinary features for the maritime and terrestrial control of this area. We therefore think that the possibility that Livius's *Faveria* be on the site of later *Pola* / Pula could be seriously taken into account. Although such an assumption cannot be founded on hard evidence (as is the case with Mutila), we must take into account the fact that the harbour of Pula is the best in southern Istria, bigger of Budava and Medulin Bay; the fresh-water spring near the harbour in Pula is very good and abundant, more so than the springs in the two other bays, which are today under the sea-level; the harbour of Pula is surrounded by hill-forts, among which the most important appears to be that near the spring.

Those must have been the main reasons for the Romans to establish a colony there, while Nesactium remained religious site in the mind of the Histri, and was reestablished at a lower administrative level (Margetić 1983: 195-200; Margetić 1990: 112-113). The disappearance of the name of Faveria is not a strange feature in itself; more interesting it would be to know where did the name of *Pólai* / *Pola* come from.

Translated by R. Matijašić